

Araştırma Makalesi / Research Article

Safevî Hâkimiyet Anlayışında Kutsiyet, Adalet ve Cesaret

Mehmet Dağlar*

(ORCID ID: 0000-0003-3044-4991)

Gönderim Tarihi
(Submitted)

15.06.2020

Kabul Tarihi
(Accepted)

25.09.2020

Yayın Tarihi
(Published)

30.09.2020

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Dağlar, M., "Safevî Hâkimiyet Anlayışında Kutsiyet, Adalet ve Cesaret", Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, 5/2 (2020): 685-702.

APA: Dağlar, M. (2020). Safevî Hâkimiyet Anlayışında Kutsiyet, Adalet ve Cesaret. Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, 5 (2) , 685-702.

Öz

Erdebil şehrinde bulunan tasavvufi bir hareketin zamanla siyasallaşması resmi mezhebin Şiiliğe göre düzenlendiği yeni bir devletin temellerini atmıştır. Safeviler Anadolu'daki müritlerinin verdikleri muazzam destek neticesinde önemli bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Safevilerin İran coğrafyasında iki asrı aşkın hüküm sürmesinin arkasındaki sebeplerin neler olduğunu anlamak oldukça önemlidir. Kızılbaş müritler siyasi planların peşinden sürüklenerek büyük bir coğrafyada hâkimiyet kurmuştur. Kızılbaş oymakları bir yere bağlayan faktörlerin başında kutsal saydıkları şeyhlerinin varlığı gelmektedir. Kızılbaşlar kendileri gibi olmayan, doğaüstü varlıklarla irtibat halinde olan önderlere daha çabuk bağlanmıştır. Safevilerin meşruiyetlerinin sağlanmasında gaybi bağlantılarla hareket etmeleri önemli bir etken olmuştur. Kutsallıklarını pekiştiren unsurların başında gaybi yardıma mazhar olmaları gelmektedir.

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Iğdır Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye, mehmet.daglar@igdir.edu.tr.

PhD., Faculty Member, Iğdır University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Turkey.

Ayrıca adil ve cesur hükümdar imajının çizilmesi de Safevî hükümdarlarının hakimiyetlerini kolaylaştırmıştır. Şahlar adil hükümdar olma gayreti içerisine girerken farklı ceza yöntemleri kullanmıştır. Bu cezalar genellikle sert ve acımasız bir şekilde uygulanarak düşmanlara korku salan bir portre çizilmeye çalışılmıştır. Safevî kronikleri Safevîlerin meşruiyetlerinin nasıl güçlendiği hakkında bize önemli bilgiler vermiştir. Hükümdarlar hakkında yazılan şiirler de Safevî hanedanının yüceltilmesine katkıda bulunmuştur. Şahlar hakkında yazılan şiirler oluşturulan hâkimiyetin nasıl şekillendiği hakkında önemli bilgiler sunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Safevîler, İran, Kızılbaş, Erdebil, Şah.

Holiness, Justice and Bravery in Safavid Political Consideration

Abstract

The politicization of a sufi order in Ardabil, over time laid the foundations of a new state in which the official sect was organized according to Shiite. Safavids emerged as an important power as a result of the enormous support of their followers in Anatolia. It is very important to understand what are the reasons behind the Safavids' reign in Iran for over two centuries. Qizilbash disciples have been dominated in a great geography by dragging after political plans. The primary factor that connects these communities is the presence of their sheikh, which they consider sacred. People are connected more quickly to leaders who are not like them, who are in contact with supertnatural beings. Accordingly, it is an important factor for Safavids to act with informal connections in ensuring their legitimacy. One of the factors that reinforce their holiness is their invaluable help. In addition, drawing the image of a fair and brave ruler facilitated the control of Safavid rulers. Shahs used different punishment methods while trying to be fair rulers. These punishments were generally applied in a harsh and ruthless manner, trying to draw potrait that scares enemies. Safavid chronicles gave us important information about how Safavids' legitimacy strengthened. Poems about rulers also contributed to the glorification of Safavid dynasty. The poems written about the kings provided important information about how the dominance formed was shaped.

Keywords: Safavids, Iran, Qizilbash, Ardabil, Shah.

Giriş

Büyük bir başarı göstererek İslam dünyasında yeni bir devlet kuran Şah İsmail'in başarısının arkasındaki etkenlerin yalnızca güç ve savaşa indirgenemeyeceği ortadadır. Safevî Devleti'nin kuruluş ve

gelişmesinde çeşitli zümrelerden insanlar etkin rol oynamıştır. Şahların halk nezdindeki prestiji, mescit, medrese, türbe gibi dini mekânların korunması ve bakımı gibi faktörlerle güçlendirilmiştir. Bu çalışmada Safevîli vakanüvislerin anlatıları çerçevesinde Safevî şahlarının adil hükümdar imajını parlatan siyasi ve sosyal faaliyetleri üzerinde durulacaktır. Safevî Devleti'nin kuruluş devrinde gerçekleşen fetihlerin sürekli bir ivme kazanmaması Safevî şahlarının meşruiyetine gölge düşürmemiştir. Hz. Ali'yi rüyasında görerek ondan aldığını söylediği tavsiyelerle hareket eden şahlar Kızılbaşlar üzerinde hakimiyetlerini kolaylaştırmıştır. Şahlar İmamlardan aldığı emirlerin uygulayıcısı ve Allah'ın yeryüzündeki temsilcisidir. İmamın gaybeti döneminde İslam aleminin selamete ulaşması için din düşmanlarına karşı savaşıyor ve asıl kurtarıcı gelene kadar toplumun huzurunu temin eden Safevî hükümdarları oluşturdukları *'korkusuz ve adil'* hükümdar imajına uygun davranarak meşruiyetlerini sağlamlaştırmıştır.

1. Safevî Hükümdarlık Anlayışında Kutsallığın Ortaya Çıkışı

Hükümdarların kutsallığı ve dokunulmazlığının oluşması toplumun iktidara bağlılığını sağlamanın bir yoludur. Eski çağlardan itibaren iktidarı ellerinde tutan hükümdarlara kutsallık büründürülerek otoritelerini devam ettirmeleri sağlanmıştır. Bir dokunuşlarıyla hastaları iyileştiren hükümdarların etrafında birleşmek ve onlara itaat etmek meşruiyet açısından önemli katkılar sunmuştur. Ortaçağda kutsiyet büründürülen kralların bütün zayıflıklardan ve hatalardan arınmış olduğu inancı doğal olarak onların bir 'melek gibi bir karakter'e (character angelicus) sahip oldukları anlayışını ortaya çıkarmıştır. Kralların kutsal varlıklar oldukları şu ifadelerden kolaylıkla anlaşılabilir: *"onlar için günaha yönelmek, kötülük yapmak, hasta olmak, yaşlanmak ya da kendine zarar vermek söz konusu değildir. Bütün bu zikredilenler yetersizlikten kaynaklanır. Kutsal ruhlar ve melekler günah işlemez, yaşlanmaz, hasta olmaz ya da kendilerine zarar vermezler. Bütün bu eksikliklere sahip olan bizlerden daha üstündürler"*¹ Hükümdarlar kutsallıklarını kullanarak güçlerini arttırmaya çalışmıştır. Kullandıkları kisveler aracılığıyla da kutsallıklarını

¹ Sir John Fortescve'nin *'The Governace of England'* adlı risalesinden aktaran Ernst H. Kantorowicz, *Kralın İki Bedeni: Ortaçağ Siyaset Teolojisi Çalışması*, (Çev: Ümit Hüsrev Yolsal), Bilgesu Yayıncılık, Ankara, 2018, s.28.

görünür kılmışlardır. Bizans İmparatoru Konstantinusun başında taşıdığı tacın ilahi bir taç olduğuna, o tacın gökten melekler tarafından getirildiğine inanılması şüphesiz ki hükümdarların kutsallık kazanmak için kullandıkları bir unsurdur.²

Yeryüzünde refahın sağlayıcısı ve adaleti tesis eden yöneticilerin bu güçlerinin oluşması için eskatolijik iddialara ihtiyaçları vardır. Bu nedenle müslüman devletlerin yöneticileri de kutsallık atfedilen özelliklere sahip olmuşlardır. Abbasi Halifesinin elçileri Hülagu'yu Bağdat'a yapacağı saldırılardan vazgeçmesi için ikna etmeye çalışırken şu ifadeleri kullanmıştır: *“Eğer Halife öldürülürse tüm dünyanın düzeni bozulacak, güneş yüzünü saklayacak, yağmur yağmayı durduracak, bitki yetişmeyecek”*. Bu ifadelerden sonra Hülagu, halifeyi kanını akıtmadan öldürmüştür.³ Abbasi Halifesi Me'mun'un da ilahi desteğe sahip olduğunu kanıtlamak için onun kutsallığına vurgu yapılmıştır.⁴

Safevilerin ortaya çıkışından önce Akkoyunlu şehzadelerinin iktidar mücadelesi içine girmeleri İran'da kargaşa ortamının başlamasına sebep olmuştur. İdris-i Bitlisî bu duruma son verecek ve düzeni sağlayacak bir kurtarıcıya ihtiyaç duyulduğu anda Şah İsmail'in *“ilahi intikam kılıcı”* olarak ortaya çıktığını ve adaletin sağlayıcısı olarak zalimleri ortadan kaldıracığını söyler. Bitlisî'nin bu ifadeleri 15.yüzyılın sonlarında siyasi algılayış biçimi hakkında önemli bir ipucu vermektedir.⁵

Safevî kaynaklarında tasvir edilen 'Şah' imajı ile Safevî şahlarının kutsal amaçlar doğrultusunda hareket ederek halkın kurtuluşunu sağlayacakları anlatılır. Safevilerle çağdaş olan devletlerin varlığını şekillendirdiği siyasi anlayış güçlü ve uzun bir geçmişe sahip bir soya dayanmaktadır. Efsanevi bir kahraman veya geçmişi başarılarla dolu olan bir hükümdarın soyuna sahip olmak Safevilerin savaş ve mücadele

² Mehmet Naci Önal, “Kutsalın Türk Kültüründeki İzleri: Tanrısal Simgecilik”, *Milli Folklor*, 84/21, (2009), s.59.

³ A.Bausani, “İlhanlı Hakimiyeti Zamanında İran'da Din”, (trcm. Mustafa Uyar), *Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı: 32, (2002), s.224.

⁴ Hayrettin Yücesoy, *Ortaçağ İslam'ında Mesihçi İnançlar ve İmparatorluk Siyaseti: Dokuzuncu yüzyılın Başlarında Abbasi Hilafeti*, İstanbul, 2016, s.145.

⁵ Vural Genç, *Acem'den Rum'a Bir Bürokrat ve Tarihçi İdris-i Bitlisî (1457-1520)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2019, s.113

halinde olduğu rakip devletlerin temel referans kaynağıdır. Safevî Devleti'nin hakimiyet kurduğu İran toprakları böyle bir zemine uygundur. İlk insana kadar çıkarılan şecerelerin tanzimi veya büyük bir hükümdarın soyunun yeni temsilcisi olmak İran'da hakimiyet kuran Türk- Moğol devlet geleneğinin karakteristik özelliğidir.⁶

Kutsallık büründürülen Müslüman hükümdarlar dini ve siyasal desteği en çok gaybi yardım alma veya bir yerde gizlenip tekrar ortaya çıkma gibi saiklere borçludurlar.⁷ Bu dönemde ortaya çıkan hükümdarlar dünya hakimiyeti kurma iddialarını destekleyici kurtarıcı olma ve adaleti temsil etme imgesi oluşturma çabasına girmiştir.⁸ Safeviler de siyasi mücadelelerine farklı bir anlam katarak dini bir misyon yüklemiştir. Oluşturdukları kutsal hanedan dünyayı zulümden kurtaracak olan Mehdi'nin temsilcisi olma iddiasıyla birleşmiştir. Bu durum Safevî hükümdarlarının gücünü ve otoritesini arttırmalarını sağlamıştır. Safevilerin müridleri olan Kızılbaş savaşçıların düşmana karşı korkusuzca savaşmalarının temel güdüsünü de şahların kutsal kişiler olduğuna inanmaları bulunmaktadır. Safevî vakayinamelerinde Ehl-i Beyt'e mahsus olan "velayet" makamının Safevilere atfedildiği ve gaybi yardıma mazhar oldukları anlatılarak kutsallıkları kanıtlanmaya çalışılmıştır. Bunun bir örneğini Şeyh Safiyüddinin soyundan gelen Sadrettin Musa hakkında yazılan ahvalde Mir Kasım adlı şair onun 'Sadr-ı Velayet' olduğunu söyleyerek göstermiştir.⁹

Safevî devlet teşkilatını anlatan Destür'ül Mülük'te geçen bir şiirde ise şahların tahta çıkmasının ilahi yardım ile gerçekleştiği imasında bulunulmuştur: O şah ki ilahi yardımla/ padişahlık tahtına oturdu. Bu ifadeler Şiiler arasında Ehlibeyt'e mahsus olan yetkilerin Safevilere Allah tarafından bahşedildiğinin göstergesidir.¹⁰ Müridleri tarafından gaib imamın temsilcisi olarak görülen ve sorgusuz bir şekilde itaat

⁶ Ebu Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, (Çev: Mürsel Öztürk), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s.20

⁷ Yücesoy, *a.g.e.*, s.45.

⁸ Kaya Şahin, *Kanuni Devrinde İmparatorluk ve İktidar: Celalzade Mustafa ve 16. Yüzlü Osmanlı Dünyası*, (Çev: Ahmet Tunç Şen), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013, s.217.

⁹ Budak Münşi Kazvinî, *Cevahirü'l Ahbar*, (neşr: Muhsin Behram Nejad), Tahran, 1378, s.108

¹⁰ "Şahi ki be tesarruf-ı ilahi/Nişist be taht-ı padişahi". Bkz. Mirza Refia, *Desturü'l Mülük*, (neşr: Muhammed İsmail Marçinkufski), Tahran, 1385, s.170

edilen Şah İsmail'e olan bu sevginin arkasında şahın İmam Musa Kazım'ın soyundan olduğuna inanmaları yatmaktadır.¹¹

Safevî kaynaklarında şahların kutsal kişiler olduğunun anlatılması için övücü cümleler kullanılarak insanüstü varlıkları gibi göstermek yaygın bir gelenektir. Şah İsmail'den sonra yerine geçerek Safevîlerin ikinci hükümdarı olan oğlu Şah Tahmasb'ın doğumu ile ilgili bir beyitte Tahmasb'ın doğumu ilahi bir nur ile (*Çerağ-ı Ruşen-i nur-ı ilahi*) bağdaştırılarak kutsallığı vurgulanmıştır.¹² Safevî kroniklerinden Nekavetü'l Asar adlı eserde Tahmasb'ın doğumu ile ilgili şu ifadeler kullanılmıştır: “918 senesinde yücelik, ikbal , celal güneşi dini koruyan Şah Tahmasb Allah'ın sultanıyet tevfiği ufkundan ve Allahın teyidi ile muvaffakiyet güneşinin kaynağından doğdu. Mülk ve meleküt alemlerini huzur ışığı ve zuhuruyla aydınlatıp süsledi”.¹³

Allahın yer yüzündeki gölgesi olarak görülen Safevî şahlarına karşı bir hareket içerisinde bulunmak veya onun iradesinin hiçe sayılması Allah'ın iradesine karşı çıkmak olarak görülmüştür. Kur'an-ı Kerim'de geçen '*ulul emr*' olan yöneticiler ile özdeşleştirilen şahların iradesine karşı olmanın Allah'a muhalefet etmek anlamına geldiği '*Hilaf-ı ulul emr hem hilaf-ı hoda est*' cümlesiyle açıklanmıştır.¹⁴

Şahların yanına giderek onlardan şifa talebinde bulunma, adak adama, muratlarına eren kişilerin Şah'a hediye göndermesi ve dualarına icabet edilsin diye Kazvin'deki devlethanenin kapısını öpme gibi uygulamalar müritlerin Safevî Hanedanı'nı imamların temsilcisi olarak gördüklerinin kanıtıdır.¹⁵ Kızılbaşların Mürşid-i Kâmilî olan Şah'a gösterilen hürmetin bir neticesi olarak ona secde ederek af dilemeleri

¹¹ Roger Savory, “The Safavid Administrative System”, *The Cambridge History Of Iran*, C.6, (ed. Peter Jackson), Newyork, 1986, s.351.

¹² Kazvinî, *a.g.e.*, s. 133.

¹³ Muhammed b. Hidayetullah Afuşte-i Natanzî, *Nekavetü'l Asar Fi Zikri'l Ahyar*, (neşr: İhsan İşrakî), Tahran, 1373, s.12

¹⁴ “Emir sahiplerine karşı olmak Allah'a karşı olmak gibidir”. Bkz. Kazvinî, *a.g.e.*, s.158.

¹⁵ Seyyid Haşim Akaçeri, *Mukaddeme-i Ber Münasebat-ı Din u Devlet Der İran Asr-ı Safevi*, Tahran, 1389, s. 93.

veya ona karşı sevgilerini göstermeleri de şahların kutsallığını pekiştirmiştir.¹⁶

Şah İsmail, rüya yoluyla İmamlarla bağlantılı olduğunu söyleyerek kutsallığını sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Özellikle Şiiliğin resmi mezhep olarak ilan edilmesini Hz. Ali'den aldığı emirle uygulamaya geçirdiğini iddia ederek manevi olarak da imamlar ile irtibat kurduğunu söylemiştir. Bu durum onun kutsallığını pekiştirmiştir.¹⁷ Şah Tahmasb için yazılan bir şiirde Şîî geleneğinde Ehlîbeyt'e mahsus olan velayet makamının temsilcisi olduğu kanıtlanmak istenmiştir. Velayet mertebesi ile padişahlığı birleştiren Safeviler müslümanların yöneticisi olmanın en güçlü adaylarıdır.¹⁸

Safevilere karşı olan din düşmanlarının yok edilmesinde kullanılan sembollerde ise düşmanlara karşı zaferlerde masum imamların kendilerine yardım ettiğine inandıkları "*zafer timsali bayrakların ihtişamında*" düşmanlara galip geleceklerine inanılırdı. Şah Tahmasb'ı ziyaret eden Venedikli seyyah Michele Membré bu sancaklardaki tasvirleri yakından görmüştür. Şah gezintiye çıktığından önünden giden kırmızı çuha ile kaplı mızraklara tepelerindeki bir daire içinde yaldızlı bakırdan harflerle '*Ali veliyullah la İlahe İllallah', Ali Veliyullah ve Allahu Ekber*' yazılarını gördüğünü bu bayrakların at sırtında elde taşındığını, bereket getirdiğine inanıldığını ve bunlara alem denildiğini yazmıştır.¹⁹

Şah Tahmasb'ın ezeli düşmanı olan Özbeklerle yaptığı Cam savaşını anlatan bir şiirde ise güneş metaforu kullanılmıştır. Bu metaforda Sünniliği temsil eden Özbekler yıldız, Şiiliği temsil eden Safeviler güneştir. Güneşin doğması ile birlikte yıldızlar yok olup gitmektedir: Sabahleyin güneş yıldız kalabalığını ortadan kaldırdı/ ve kâinat

¹⁶ Muhammed Takî Meşkuriyan, "Macera-i Secde-i ber Şah der Derbari Şah İsmail-i evvel (907-930) ve Şah Tahmasb-ı Evvel (930-984)", *Pejuhaşhay-i Tarih-i*, Devre-i Cedid, Şomare-i 2, (Tabistan 1388), s. 117.

¹⁷ İrené Mélikoff, "Bektaşî- Alevilerde Ali'nin Tanrılaştırılması", *Tarihten Teolojiye İslam İnançlarında Hz. Ali*, (haz: Ahmet Yaşar Ocak), Ankara 2014, s.95.

¹⁸ "Hem velayet der neseb hem padişahi der heseb". Bkz. Abdullatif Kazvinî, *Safevi Tarihi*, (çev: Hamidreza Mohammednejad), Ankara 2011, s.62.

¹⁹ Oktay Efendiyev, *Venesiyalılar Şah Tahmasibin Sarayında (Mikele Membre ve Vinçenzo Alessandri)*, Bakı 2005, s.44

karanlıktan arındı.²⁰ Safevilerin iktidarları süresince başarılı olmalarının temel sebebinin Allah'tan aldıkları yardım olduğuna inanılmıştır. Emir Mahmud Handmir, Zeyl-i Habib'ü-s Siyer adlı eserinde Safevi şahlarının Allah'ın izni ve takdiri ile iktidara geldiğini ve Allah'ın yardımı ile bütün İslam aleminin temsilcisi olduğunu anlatan bir şiir ile ruhani yardımın boyutunu ayrıntısıyla açıklamıştır: Allah şahların dışında birinden adalet istemedi/ Yer ve gök adaletle ayaktaadır.²¹ Kazvinî ise Şah Tahmasb'ın adilliğini şu şiirle ispata girişir: “Eğer su ve ateş onun meclisinde bulunsalar/ Azameti ile ikisi arasındaki haksızlığı giderir”.²²

Şahların meşruiyetlerini güçlendirmek için şiirler yazan şairler toplumda Safevilere karşı derin bir bağlılığın olduğunu kanıtlamak için çaba göstermişlerdir. Bu durum Safevî kroniklerine yansımıştır. Kazvinî'ye göre halk şahın işlerinin yolunda gitmesi için huzur içinde oldukları kalp ile Allah'a yalvararak böyle bir padişahı koruması için şöyle diyorlardı: “Ya rab sen bu yer üzerinde gölgeni/ Dünyayı muhafaza etmek için üzerimizden eksik etme”.²³

Şeyh Haydarla başlayan Şeyh Safi hangâhına bağlı zümrelerin Şiileşmesi süreci ve devletleşme için atılan adımlar Safevî hanedanına özel bir misyon yüklenmesinin de yolunu açmıştır. Mehdiçi akımların yükselişte olduğu bir dönemde Safeviler ortaya çıkarak etraflarına büyük bir kitleyi toplamışlardır. Safevî Devleti'nin kurulmasının ardından resmi mezhep olarak Şiiliği ilan etmesi “*dinin koruyucusu*” olarak görülmelerinin ifadesidir. Şahlar aynı zamanda gaybet döneminde meşru/ıcracı hükümdar rolünün tamamlayıcısı işlevini görmüştür. Hükümdarın kullandığı minyatür gibi sanat ürünleri ile de her zaman kahraman bir savaşçı, İslam dünyasının koruyucusu olarak yansıtılmasına özen gösterilmiştir. Devletin kurulmasından sonra da

²⁰ Ulrike El-Khamis, “Şiiliğin Şampiyonu olarak Hüsrev Perviz?. Edinburgh Kraliyet Müzesindeki Erken Dönem Safevî Minyatür Tasvirine Yakından Bir Bakış”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29, (2010), s. 304.

²¹ “Hak zi şahan be ğayri adil nehast/ Asiman ve zemin be adlı be payest”. Bkz. Emir Mahmud Handmir, *Tarih-i Şah İsmail ve Şah Tahmasb-ı Safevi: Zeyl-i Habib'ü-s Siyer*, (neşr: M. Ali Cerahi), Tahran 1370, s.197.

²² “Ab u ateş ra ger mecliseş hazır konend/Ez meyan-ı her du ber dared şukuheş daveri”. Bkz. Kazvinî, *Safevi Tarihi*, s.62.

²³ “Ya rab to mer'i in saye- yi yezdani ra/Meydar-ı nigah-ı behri cihanbani ra”. Bkz. Kazvinî, *Safevi Tarihi*, s.64.

siyasi rakipleriyle savaşırken kurtarıcı olma imgesi minyatür, şiir gibi sanatlarda belirgin bir şekilde görülmüştür. Savaşlarda kullandıkları alemler ve sancaklarda da şahların özel misyonlarını taşıyıcı etkiler göstermektedir.²⁴

Şahların Allahın yeryüzündeki gölgesi olduğuna dair İslam dünyasındaki kadim inanişe uygun yazılan bir şiirde ise Allah'ın emrettiği kuralların koruyucusu olan şahlara sürekli şükredilmesi gerektiği resmedilmiştir: Böyle bir sultan Allahın yeryüzünde gölgesidir/Böyle bir sultan Allahın koyduğu kuralların direğidir/ Bu nedenle her yerde ona şükretmek gerekir/ Ki o bin nimetli yüce kişiliğinden dolayı²⁵ Başka bir şiirde diğer hükümdarları Safevî hükümdarları ile karşılaştırarak Şahların yüceliği ifade edilmeye çalışılmıştır.²⁶ Safevî vakayinamelerinden Cevahiru'l Ahbar'da geçen bir şiir ise Şah İsmail'i bütün Müslümanlarla ilişkilendirerek Şah'ı Müslümanların koruyucusu yapmıştır.²⁷

2. Adil ve Korkusuz Hükümdar

Hükümdarların tebaası üzerinde kurduğu otoritenin temel referansı adil ve korkusuz olmalarının yanısıra verdikleri cezalarla oluşturdukları korku ortamıdır. Şahların oluşturduğu baskı ve korku ortamı aracılığı ile rakiplerine korku salan devlet anlayışı güçlendirilmiştir. Safevî hükümdarları hakimiyetlerini sağlamlaştırmak için bu tür yöntemlere başvurarak acımasız hükümdar imajını kuvvetlendirmişlerdir. Şahların sert cezai yaptırımlar uygulamasının da oluşturulmak istenen meşruiyetin bir gereği olduğu görülmektedir. Şahın sert davranışlarının arkasındaki temel sebep halkın huzurunu sağlayan adil hükümdar yaratma arzusu taşımasıdır. Safevî devlet anlayışında şahların mürşid olarak görülmesinin neticesi olarak doğrudan ceza verme yetkisinin onlarda olduğunu görmekteyiz. Sadr ve divanbeği gibi

²⁴ El-Khamis, *a.g.m.*, s.301.

²⁵ "İn çonin saye saye-i hak est/ Ve in çonin paye paye-i hak est /Şükri o vacib est der heme-i ca/Ez anki o nimeti est bes müt'a l". Bkz. Kazvinî, *Safevi Tarihi*, s.63.

²⁶ "Şahha der tu kible-i şahan alem est". Bkz. İskender Beg Münşi, *Tarih-i Âlem Ara-yı Abbasi*, neşr: İrec Afşar, Tahran: Müessesese-i İntişarat-ı Emir Kebir, 1387, s.96.

²⁷ "Mübarek bad ber saltanat-i alem cejn-i sultani/ Cihanyabi ki ziba şod bed u tac-ı cihanbani/Medar-ı alem ve dara-yı devran-ı Şah İsmail/Penah-ı mülk ve poşt-ı millet ve sedde-i musulman" Bkz.Kazvinî, *Cevahiru'l Ahbar*, s.118.

bürokratlara ihtiyaç duymadan Şahın aldığı kararlar doğrultusunda özellikle devlet adamlarına ceza verdiği görülmüştür. Safevî hükümdarlarının suç işleyen devlet adamlarına yönelik aşağılama amacıyla verdiği cezalar oldukça yaygındır. Bürokratik görevliler üzerinde kurulan tahakküm, onların azl ve tayinleri üzerindeki şahın mutlak otoritesi Safevî şahlarını kurulmaya çalışılan düzenin yegane koruyucuları konumuna getirmiştir. Cezaların uygulanmasında acımasız davranılması ise adil hükümdar imajının sağlamlaşmasını ve sürekliliğini sağlamıştır. Safevî şahlarına sığınan devlet adamları ve şehzadelere gösterilen tavır ve davranışlar da Safevîlerin güç gösterisine dönüşmüştür. Şiiliğe dayalı olarak kurulan ve geliştirilmeye çalışılan Safevî Devleti'nin İmam Mehdi'nin gaybeti döneminde uygulanacak politikaları nasıl belirlediği önemli bir tartışma konusu olmuştur. Şahların otoritelerini güçlendirmek için sert ve acımasız tutumları iktidarlarının meşruiyetini sağlamada önemli bir işlev görmüştür. İmanın gaybeti döneminde İslam aleminin selamete ulaşması için din düşmanlarına karşı savaşılan ve asıl kurtarıcı gelene kadar toplumun huzurunu temin eden Safevî hükümdarları oluşturdukları '*korkusuz ve adil*' hükümdar imajına uygun davranmak zorundaydılar. Şahların İran'ın kadim hükümdarlarıyla benzeştirilerek kahramanlıklarını pekiştirme vakanüvistlerin sıklıkla uyguladığı bir yöntemdir. Şahlar, Cemşid, Feridun, Behram gibi İranlı hükümdarlarla özdeşleştirilerek onların kahramanlıklarının temsilcisi gibi anlatılmıştır.²⁸ Şahların cezalandırma yöntemleri sadece güç gösterisi adına yapılan uygulamalar değildi aynı zamanda İmam Mehdi'nin temsilcisi olan Şahların İslami bir anlayış olan '*emr-i bi'l maruf*' ile de bağlantılıydı. Safevîlerin bu doğrultuda uyguladıkları cezalandırma yöntemlerinin dışında geleneksel inançlarını koruyan Kızılbaşların talip –mürşid ilişkisi çerçevesinde suçluyu bulma ve ceza verme anlayışı da şahların politikalarını belirlemiştir. Bürokratik görevliler üzerinde kurulan tahakküm, onların azl ve tayinleri üzerindeki şahın mutlak otoritesi Safevî şahlarını kurulmaya çalışılan düzenin yegane koruyucuları konumuna getirmiştir. Şahlar aynı zamanda gaybet döneminde meşru/ıcracı hükümdar rolünün tamamlayıcısı işlevini görmüştür. Safevî Devleti'nin Oniki İmam Şiiliğini resmi mezhep olarak

²⁸ Gülay Karadağ Çınar, Safevîlerde Hükümdarlık Unvanları ve Hâkimiyet Anlayışı, İstanbul, 2017, s.127-133.

ilan etmesiyle birlikte devletin tüm kurumları bu mezhebe uygun bir şekilde düzenlenmeye başlamıştır. İmamın Gaybeti döneminde kurulan Safevî Devleti'nde cezalar verilmesi ve uygulanması gibi konular sivil ve dini bürokrasinin temsilcileri olan divanbeği ve sadr tarafından gerçekleştirilmiştir. Safevî devlet teşkilatının ayrıntılı bir şekilde tasvir edildiği '*Destûru'l Mülük*' adlı eserde kaydedilen dört tane suçun cezasının uygulanması divanbeğine bırakılmıştır.²⁹

Kızılbaşlardan suç işleyenlerin veya inançlarında yer alan büyük ve küçük günahları yapanların mürşid tarafından cezalandırıldığı görülmektedir. Ancak geleneksellikten devlet yapısına geçen Kızılbaşların cezalandırılma yöntemleri de değişikliğe uğramıştır. Mürşid-i Kâmil olarak görülen şahların atadığı sadr veya sivil bürokrasiden olan divanbeği gibi devlet görevlileri cezalandırma sisteminde önemli rol oynamaya başlamıştır. Ancak yargılama ve cezalandırma sisteminin işletilmesi ve verilen ağır cezaların uygulanması İmamın gaybeti döneminde Safevî şahlarının imamın vekili gibi davrandığını göstermektedir. Safevî hükümdarları bu işlerin yürütülmesini sadr ve divanbeği'nin sorumluluğuna vererek icra konumunda bulunmalarını kolaylaştırmışlardır.³⁰

Safevî hükümdarlarına bağlanan muhtelif kökende insanları şaha bağlamanın en güzel yolu başlarına taktıkları taçla ayırt edilmeleridir. Bu taç, Safevî yandaşlarını düşmanlarından da ayıran bir sembol olmuştur. Özellikle Kızılbaş tacının yaygın bir şekilde kullanılması devlete ve mürşid-i kâmile bağlılığın kanıtıdır. Şahın otoritesine aykırı hareket eden Kızılbaşların bağlılıklarını ifade eden tacı çıkarmalarının istenmesi, Kızılbaş tacının nasıl bir anlam ifade ettiğinin göstergesidir. Kızılbaş tacının çıkarılması bir nevi Kızılbaşların inancında önemli yer tutan "*düşkün*" ilan edilme ile bağlantılıdır. Münşi İskender Bey, suç işleyen ve cezalandırılması gereken bir kişinin başından önce Kızılbaş

²⁹ Katledilen kişinin nasıl öldüğünü anlamak görevi divanbeği tarafından gassalbaşına verilerek tespit edilirdi. Gassalbaş ise ölünün cesedini inceleyerek nasıl öldürüldüğünü tespit etmeye çalışır bir tür otopsi uygulardı. İzale-i bekalet, kör etme, diş kırma gibi suçlarda divanbeği bizzat kendisi suçun nasıl işlendiğini tespit etmeye çalışırdı. Bkz. Refia, *a.g.e.*, s.174.

³⁰ Zülfiye Velieva, *Safevi Devleti Teşkilatı (Tezkiretül-Mülük'e Göre)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007, s.177; Refia, *a.g.e.*, s.174

tacının çıkarılması gerektiğini söyler. Mehdi Kulu Han adlı Kızılbaşın cezalandırılmadan önce tacını başından çıkarılması istenmiş, sonra da öldürülmüştür. Ayrıca Türkmen Muhammed Han da önce Kızılbaş tacı çıkarılıp sonra öldürülmüştür. Bu uygulama ile suçlu kişinin kutsal olan Kızılbaş tacının manevi dokunulmazlığına zarar vermemesi istenirdi.³¹

Safevilerde ceza uygulamasını denetleyen ve yöneten kişi muhtesib adlı görevliydi. Muhtesib, Safevi İnan'ında "*emri maruf nehvi münker*" anlayışıyla bağlantılı olarak görev yapmaktaydı. Toplum içerisinde ahlaki kurallara riayet edilmesi, sahtekarların cezalandırılması görevleri arasındaydı. Çarşı ve pazarı denetleyen muhtesib aynı zamanda ibret-i âlem için suçlu kişilere '*tahta külah*' giydirdi. Bu uygulama toplum içinde tören şeklinde yapılarak suçlunun aşağılanması amaçlanırdı.³² Anonim Tarih-i Kızılbaşıyye'de geçen bir olayda Kızılbaş tacına layık olmayan kişilerin aşağılandığı anlatılır. Muhtemelen Çaldıran Savaşından sonra Şah İsmail'e muhalefet eden bazı kesimlerle Durmuş Han'ın tavsiyeleri üzere alay edilmiş ve başlarına "*Tac-ı büyük*" denilen büyük bir takke koyularak küçük düşürülmüştür.³³

Şah İsmail, saygınlığını ve prestijini korumak için aşağılayıcı ceza yöntemlerine başvurmuştur. Özbek saldırılarından korkarak Merv şehrini terkeden Dede Abdal Bey Şah İsmail'in emriyle saç ve sakalı kesilip, yüzüne pudra ve allık sürülerek, kadın elbisesi giydirilip eşeğe ters bir şekilde bindirilerek ibret için çarşıda dolaştırılmıştır.³⁴ Küçük düşürme amacıyla yapılan faaliyetler Safevî ceza sistemi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Şahın iradesine karşı gelen ve kötü fiillerde bulunan şahıslara yönelik yaptırımlar yaygındır. Horasan valisi Ağa Kemal'in oğlu Ağa Cemali kötü fiillerinden dolayı yakalanıp eşeğe ters

³¹Tufan Gündüz, *Kızılbaşlar, Osmanlılar, Safeviler*, İstanbul, 2015, s.126-127; Kızılbaşların kutsal kitabı Buyrukta Safevilerin müritlerinin taktıkları ve Safevilere bağlılığın simgesi haline gelen '*Kızılbaş Tacı*'nın kökeninin Hz.Ali'ye dayandırıldığı anlatı Kızıl başlığa kutsallık kazandırır: *Gökten kaç tac indi diye sorarlarsa yedi tac indi diye karşılık ver. Birincisi; Hz.Adem'e ak tac, ikincisi Hz.Nuh'a ak tac, üçüncüsü; Hz.İbrahim'e kara tac, dördüncüsü; Hz. Musa'ya sarı tac, Beşincisi; Hz.İsa'ya gök tac, Altıncısı; Hz. Muhammed'e yeşil tac, Yedincisi; Hz.Ali'ye kırmızı tac inmiştir*". Fuat Bozkurt, *Buyruk: İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, Salon Yayınları, İstanbul, 2018, s.130.

³² Refia, *a.g.e.*, 1385, s. 237

³³ Anonim, *Tarih-i Kızılbaşıyye (Kızılbaşlığın Tarihi)*, (Tercüme ve Notlar: Şefaattin Deniz - Hasan Asadi), İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2015, s.21

³⁴ Tufan Gündüz, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, İstanbul, 2013, s.106

bindirilmiş başına da Kulnuse adı verilen bir şapka giydirilerek şehir içinde ve Kazvin pazarlarında dolaştırılmıştır. Daha sonra Alamut kalesine gönderilerek katledildi.³⁵

Şahın otoritesine aykırı hareket etmek cezalandırılmak için önemli bir gerekçedir. Ayrıca Şahın haremine girmek ve mahremiyeti ihlal etmek ağır bir cezaya uğramakla sonuçlanır. Don Juan, hareme izinsiz bir şekilde girenlerin parçalanarak öldürüldüğünü ve cesetlerinin yakıldığını nakletmiştir.³⁶

Safevî şahlarının güç gösterilerinde bulunduğu başka bir alanda tahta çıkar çıkmaz şehzadelerin öldürülmesiydi. Bu uygulamayı başlatan Şah II. İsmail tahta çıkınca birçok şehzadeyi katlettirmiş ondan sonra tahta çıkan Muhammed Hudabende de aynı yolu takip ederek kız kardeşi Perihan Hanım dahil kendisine muhalif olanları öldürtmüştür. Şah Tahmasb'ın kızlarından olan Perihan Hanım Kızılbaş emirler üzerinde de söz sahibiydi. Vezir Mirza Selman, Hudabende'nin tahta çıkmasına kadar geçen süreçte iktidarı elinde tutan Perihan Hanım'ın yaptığı tasarrufları, Kızılbaşlar üzerindeki gücünü Şaha anlatarak onun iktidarı için tehdit oluşturabileceğini söyledi.³⁷ Bu nedenle Perihan Hanım, Hudabendenin tahta çıkmasının hemen ardından Şahın emriyle kısa süre içerisinde ortadan kaldırıldı. Yaklaşık 10 bin tümen değerindeki mal varlığı da katlinden sorumlu olan Afşar

³⁵ Abdi Beğ Şirazi, *Safeviler: Tekmiletü'l Ahbar*, Tercüme ve Notlar: Şefaattin Deniz-Hasan Asadi, İstanbul, 2019, 120; Benzer bir uygulama ise İranda hakimiyet kuran İlhanlılar döneminde görülmüştür. Sattığı bir emlak üzerinde sahte senede istinaden tekrar hak iddia eden kişiler eşek sırtında sakalı traş edilerek sokaklarda dolaştırılırdı. Bkz. Bertold Spuler, *İran Moğolları: Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1350*, (Çev: Cemal Köprülü), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s.423.; Yine İlhanlılarda Gazan Han döneminde suçluyu teşhir etme ve toplum içinde küçük düşürme uygulaması görülmüştür. Toprağını iki kez satan ve sahtekarlık yapan kimselerin sakalları kesilmek suretiyle şehirde teşhir edilmeleri ve suçluyla engel olmayan görevlinin de idam edilmesi görüldü. Gazan Hanın şarap içmeyi yasaklaması ve yakalanacak sarhoşların cezalandırılması istenmiştir. Şiraz'da yakalanan sarhoşların '*arus-ı mestan*' denilen bir ağaca asılarak teşhir edildiği kaydedilmiştir. Bkz. Osmangazi Özgüdenli, *Moğol İnanında Gelenek ve Değişim: Gazan Han ve Reformları (1295-1304)*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2009, s.330 ve 336-337.

³⁶ Don Juan, *İlişkiler Bir Şii/Katolik Oruç Bey Bayat/ İranlı Don Juan*, (Haz:Tufan Gündüz), İstanbul, 2014 s.35

³⁷ Zehra Sadıkî, *Tarih-i İran der Asr-ı Safevi*, Tahran, 1391, s.49.

Halil Han'a verildi. Hemen akabinde Şah II. İsmail'in henüz bir yaşını doldurmamış olan oğlu Şah Şüca öldürülmüştür.³⁸

Şah Muhammed otoritesini tesis etmek adına tahta çıkar çıkmaz kardeşi Şah İsmail gibi kendisine muhalefet etme potansiyeli taşıyan yaklaşık 500 kişinin de katledilmesini emretti.³⁹ Kuh-ı Giluye'de ortaya çıkan ve Şah Muhammed Hudabende'yi uğraştıran Kalenderi isyanından sonra Loristan'da İsmail Mirza olduğunu söyleyerek etrafına adam toplayan biri daha ortaya çıkmıştır. Kızılbaş emirlerden Tekelü Solak Hüseyin onu yakalayıp Şah'a göndermiştir. Sahte Şah İsmail, Hudabende'nin emriyle Kazvin'in at meydanında üzerine barutlu gömlek giydirilip yakılmıştır. Kalenderi'nin yakılarak öldürülmesi bir hükümdarın otoritesine isyan eden birinin cezalandırılmasının yanı sıra Şahın kutsallığına gölge düşürmenin de ağır bir cezası olacağını göstermektedir.⁴⁰ Şah Muhammed'in otoritesini tanımayarak isyankar durumuna düşen Mazenderan hâkimi Mirza Han'ın sadık emirlerinden olan Şemseddin Div adlı emirin Şahın eşi Mehd-i Ulya'nın isteği üzerine sakalı kesilmiş ve kadın elbisesi giydirilmiş bir vaziyette 29 Rebiülevvel 987/26 Mayıs 1579'da Şahın huzuruna çıkarılmıştır.⁴¹ Safevî şahlarının acımasız kişiliklerine bir başka kanıt da Hudabende'nin Hamza Mirza'nın katlinden sonra gösterdiği tutumdur. Şah Muhammed oğlunun katilinin getirilmesini istemiştir. Katili bizzat kendisi cezalandırmak isteyerek katilin karnına üç darbe vurarak onu öldürmüştür. Katilin cesedinin de yakılmasını ve küllerinin rüzgara savrulmasını emretmiştir.⁴²

1630'lu yıllarda İran'a seyahat eden Fransız seyyah Tavernier'in kaydettiği bir olay Safevî hukuku ve ceza yöntemleri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Tavernier, Kum valisinin Şahtan habersiz vergi koydurduğunu ve Şah Safi'nin bu olayı işitmesi üzerine valinin zincirlenerek İsfahan'a getirilmesini emrettiğini söylemiştir. Şah, Kum

³⁸ Abdülhüseyin Nevaî, *İran ve Cihan: Ez Mağol Ta Kaçariyye*, Müessesesi-i Neşr-i Hüma, Tahran, 1366, s.202,

³⁹ Sadıkî, *a.g.e.*, 49;

⁴⁰ İskender Bey Münşî-yi Türkmen, *Tarih-i Alem Ara-yı Abbasi*, I.Cilt, 1-2-3. Kısımlar, (Çev: Ali Genceli), Haz. İsmail Aka, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019, s.327-328.

⁴¹ Gülay Karadağ Çınar, "Safevî Devleti'nin Güçlü Melikesi Hayrünnisa Begüm (985-987/1578-1579)", *Türkiyat Mecmuası*, C. 21/Güz, 2011 s.96 (ss87-103)

⁴² Sadıkî, *a.g.e.*, s.51.

valisinin cezalandırılmasında oğlunu görevlendirmiştir. Oğul, babasının bıyığını yolacak, kulaklarını kesecek, gözlerini oycak en sonunda kafasını keserek öldürecektir. İsyancı valinin oğlu Şah'ın emrini yerine getirmek suretiyle güven tesis etmiş ve babasının yerine Kum valisi olarak atanmıştır.⁴³

Şah Abbas döneminde ise Kazvin'de halk arasında mülhid olmasıyla ün salan Derviş Hüsrev Kazvinî adlı bir şahıs etrafına topladığı müritleriyle Kalenderilik ve dervişliğe başlamıştır. Noktevilerden ders alarak Kazvin'de bir mescid'de yaşamaya başlayarak etrafına dervişler toplamıştır. Dervişin bu tür faaliyetler içinde bulunduğu haberi yayılınca muhtesibin devreye girdiğini görmekteyiz. Pazar esnafı, ulema ve muhtesib dervişin mescitte oturmasını yasaklamıştır. Şah Abbas da dervişin ahvalinin araştırılmasını "*Şer'îye-yi İslam ve kavaid-i mezheb-i hak imamiyye*" aykırı davranışlarının soruşturulmasını istemiştir.⁴⁴ Derviş Hüsrev kendisine isnad edilen suçları inkar ederek şeriat hilafına davranmadığı tespit edilince Şah Abbas da şeriatın zahirine göre hareket ederek mescitte oturmalarını yasaklamakla yetinmiştir.⁴⁵ Şah Abbas Loristan seferindeyken Derviş Hüsrev'in tekkesinde şarap bulunduğu ortaya çıkınca şeriata aykırı olduğu için katli emredilmiştir. Katledilmeden önce ibret-i âlem için boynuna halka asılarak deve üzerinde Kazvin'de dolaştırılmıştır. Derviş Hüsrev'in taraftarlarından olan Süleyman Tabib Savecî, Mir Seyyid Ahmed Kaşî gibi şahıslar Şii ulemaya gönderilerek sorgulanmış ve sonunda hapsedilmişlerdir. Mir Seyyid Kaşî, bir kılıç darbesiyle öldürülmüştür.⁴⁶ 1590 yılında Şah Abbas emirlerine aykırı davranan Kızılbaş emirlerden Yakub Han'ın Hüseyin Han Ziyad Oğlu tarafından başı kırılmış ve eyvanın önünde güneş altında bırakılarak eziyet edilmiştir. Yakub Han'ın emirleri de çağrılarak öldürülmüştür Öldürülenlerin cesetleri dışarı çıkarılıp ve ağaçlara çekilmiştir.⁴⁷

Sonuç

⁴³ Jean- Baptiste Tavernier, *Tavernier Seyahatnamesi*, (Ed: Stefanos Yerasimos), İstanbul, 2017, s.110

⁴⁴ İskender Bey Münşi-yi Türkmen, *a.g.e.*, s.473.

⁴⁵ İskender Bey Münşi-yi Türkmen, *a.g.e.*, s.474

⁴⁶ İskender Bey Münşi-yi Türkmen, *a.g.e.*, s.476.

⁴⁷ Seyyid Hasan Esterabadî, *Tarih-i Sultani (Ez Şeyh Safi Ta Şah Safi)*, neşr: İhsan İşraki, Tahran: İntişarat-ı İlmî, 1366, s.147-148.

Safevî Devleti tarikattan devlete dönüşen ve farklı zümrelerden insan topluluklarını cezbeden bir siyasi organizasyon kurmayı başaran önemli bir devlettir. Siyasi istikrar kurarak İran'a hakim olan Safeviler Şiiliği resmi mezhep olarak ilan ederek devletin bütün kurumlarına bu doğrultuda şekil vermişlerdir. Safevî kronikleri Erdebil şeyhlerinin halk tarafından nasıl teveccühe mazhar olduğunu anlatmıştır. Safevî Devleti'nin kurulmasından sonra da bu teveccüh devam ederek istikrarın sağlanmasını kolaylaştırmıştır. Şahlar, Kızılbaşların askeri desteğini diri tutmak için ruhani yardımla donanmış olduklarını göstermişlerdir. Ruhani yardımlara mazhar olan Safevili hükümdarlar düşmanlarına karşı başarılı olmuştur. Şahlar müritlerinin bağlılığını arttırmak adına adaletle hareket etme ve cesur hükümdar portresi çizmeye gayret etmişlerdir. Safevî şahları ceza yöntemlerini acımasız bir şekilde uygulayarak devlet adamları üzerinde korku salmaya çalışmıştır. Ayrıca resmi mezhep olan Şiiliğe aykırı olan hareketler de bu şekilde kolaylıkla ortadan kaldırılmıştır. Safevî hükümdarları adil hükümdar imajı oluşturma adımlarını atarken acımasız olma gayreti içerisinde olmuşlardır. Devlet adamlarına karşı gösterilen sert tavır şahların otoritesini pekiştirerek müritlerin bağlılığını kolaylaştırmıştır. Şahlara verilen desteğin en önemli gerekçelerinden biri de kutsal kişiler oldukları hakkında oluşan kanaattir. Şahların hastaları iyileştirici güce sahip oldukları, kutsal bir hanedana mensup oldukları imajı güçlü tutulmuştur. Dini bir misyonu olduklarına inanılan şahların kutsal kökenlerine sıklıkla atıfta yapılarak onlara destek vermenin dini bir yükümlülüğü yerine getirmek gibi olduğuna inanılmıştır. Düşmana karşı korkusuzca savaşan ve İslam dinini koruyan Safevili hükümdarlar İran'ın efsanevi hükümdarlarıyla özdeşleştirilmiştir.

Kaynakça

Abdi Beğ Şirazî, *Safeviler: Tekmiletü'l Ahbar*, Tercüme ve Notlar: Şefaattin Deniz- Hasan Asadi, İstanbul, 2019.

Afuşte-i Natanzî, Muhammed b. Hidayetullah, *Nekavetü'l Asar Fi Zikri'l Ahyar*, (neşr: İhsan İşrakî), Tahran, 1373.

Akaçeri, Seyyid Haşim, *Mukaddeme-i Ber Münasebat-ı Din u Devlet Der İran Asr-ı Safevi*, Tahran, 1389.

Anonim, *Tarih-i Kızılbaşlıyye (Kızılbaşlığın Tarihi)*, (Tercüme ve Notlar: Şefaattin Deniz, Hasan Asadi), İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2015.

Bausani, A, "İlhanlı Hakimiyeti Zamanında İran'da Din", trcm. Mustafa Uyar, Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi, Sayı: 32, (2002), s.223-231

Bozkurt,Fuat, *Buyruk: İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*. Salon Yayınları, İstanbul, 2018.

Budak Münşi Kazvinî, *Cevahirü'l Ahbar*, (neşr: Muhsin Behram Nejad), Tahran, 1378.

Çınar, Gülay Karadağ, "Safevî Devleti'nin Güçlü Melikesi Hayrünnisa Begüm (985-987/1578-1579)", *Türkiyat Mecmuası*, C. 21/Güz, 2011 s.87-103

Çınar, Gülay Karadağ, *Safevilerde Hükümdarlık Unvanları ve Hâkimiyet Anlayışı*, İstanbul, 2017.

Don Juan, *İlişkiler Bir Şii/Katolik Oruç Bey Bayat/ İranlı Don Juan*, (Haz:Tufan Gündüz), İstanbul, 2014.

Ebu Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, (çev: Mürsel Öztürk), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

Efendiyev, Oktay, *Venesiyalılar Şah Tahmasibin Sarayında (Mikele Membre ve Vinçenso Alessandri)*, Bakı 2005.

El-Khamis,Ulrike,"Şiiliğin Şampiyonu olarak Hüsrev Perviz?. Edinburgh Kraliyet Müzesindeki Erken Dönem Safevi Minyatür Tasvirine Yakından Bir Bakış", *Öndokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29, (2010).

Emir Mahmud Handmir, *Tarih-i Şah İsmail ve Şah Tahmasb-ı Safevi: Zeyli-Habib'ü-s Siyer*, (neşr: M.Ali Cerahi), Tahran 1370.

Genç, Vural, *Acem'den Rum'a Bir Bürokrat ve Tarihçi İdris-i Bitlisî (1457-1520)*, TTK Basımevi, Ankara, 2019.

Gündüz, Tufan, *Kızılbaşlar, Osmanlılar, Safeviler*, İstanbul, 2015.

Gündüz, Tufan, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, İstanbul, 2013.

İskender Beg Münşi, *Tarih-i Âlem Ara-yı Abbasi*, Cild-i Evvel ve Nim-i Ez Cild-i Düvvem, (neşr: İrec Afşar), Tahran 1387.

İskender Bey Münşi-yi Türkmen, *Tarih-i Alem Ara-yı Abbasi*, I.Cilt, 1-2-3. Kısımlar, (Çev: Ali Genceli), Haz. İsmail Aka, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019.

Kantorowicz, Ernst H, *Kralın İki Bedeni: Ortaçağ Siyaset Teolojisi Çalışması*, (Çev: Ümit Hüsrev Yolsal), Bilgesu Yayıncılık, Ankara, 2018.

Kazvinî, Abdullatif, *Safevi Tarihi*, (çev: Hamidreza Mohammednejad), Ankara, 2011.

Mélikoff İrené, "Bektaşî- Alevilerde Ali'nin Tanrılaştırılması", *Tarihten Teolojiye İslam İnançlarında Hz. Ali*, (Haz: Ahmet Yaşar Ocak), Ankara, 2014.

Meşkuriyan, Muhammed Taki, "Macera-i Secde-i ber Şah der Derbari Şah İsmail-i evvel (907-930) ve Şah Tahmasb-ı Evvel (930-984)", *Pejuhaşhay-i Tarih-i*, Devre-i Cedid, Şomare-i 2, (Tabistan 1388).

Mirza Refia, *Desturü'l Mülük*, neşr: Muhammed İsmail Marçinkufski, Trcm: Ali Kürdabadi, Tahran, 1385.

Nevaî, Abdülhüseyn, *İran ve Cihan: Ez Moğol Ta Kaçariyye*, Tahran, Müessesesi-i Neşr-i Hüma, 1366.

Önal, Mehmet Naci “ Kutsalın Türk Kültüründeki İzleri: Tanrısal Simgecilik”, *Milli Folklor*, 84/21, (2009), s.57-72

Özgüdenli, Osmangazi, *Moğol İnanında Gelenek ve Değişim: Gazan Han ve Reformları (1295-1304)*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2009.

Sadıkî, Zehra, *Tarih-i İran der Asr-ı Safevi*, Tahran, 1391.

Savory, Roger, “The Safavid Administrative System”, *The Cambridge History Of Iran*, C.6, (ed. Peter Jackson), Newyork, 1986.

Seyyid Hasan Esterabadî, *Tarih-i Sultani (Ez Şeyh Safi Ta Şah Safi)*, neşr: İhsan İşrakî, Tahran: İntişarat-ı İlmi, 1366.

Spuler, Bertold, *İran Moğolları: Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1350*, (Çev: Cemal Köprülü), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011.

Şahin, Kaya, *Kanuni Devrinde İmparatorluk ve İktidar: Celalzade Mustafa ve 16. Yüzyıl Osmanlı Dünyası*, (çev: Ahmet Tunç Şen), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013.

Tavernier, Jean- Baptiste, *Tavernier Seyahatnamesi*, (Ed: Stefanos Yerasimos), İstanbul, 2017.

Ulrike El-Khamis, “Şiiliğin Şampiyonu olarak Hüsrev Perviz?. Edinburgh Kraliyet Müzesindeki Erken Dönem Safevi Minyatür Tasvirine Yakından Bir Bakış”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 29, 2010.

Velieva, Zülfiye, *Safevi Devleti Teşkilatı (Tezkiretü'l-Mülük'e Göre)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007.

Yücesoy, Hayrettin, *Ortaçağ İslam'ında Mesihçi İnançlar ve İmparatorluk Siyaseti: Dokuzuncu yüzyılın Başlarında Abbasi Hilafeti*, İstanbul, 2016.